

תוכן העניינים

כרך 1

פתח דבר

הקדמה

מבוא

גוף המילון

a ערכי האות

b ערכי האות

g ערכי האות

d ערכי האות

e ערכי האות

v ערכי האות

z ערכי האות

t ערכי האות

l ערכי האות

k ערכי האות

l ערכי האות

כרך 2

M ערכי האות

N ערכי האות

O ערכי האות

p ערכי האות

Z ערכי האות

R ערכי האות

S ערכי האות

t ערכי האות

U ערכי האות

p ערכי האות

k ערכי האות

γ ערכי האות

q ערכי האות

š ערכי האות

č ערכי האות

ז

ט

יא

1

78

90

367

513

577

579

583

594

613

624

628

756

769

774

780

781

785

810

814

833

842

848

852

857

982

1126
1131
1134
1221
1125
1237
1239

ערכי האות c
ערכי האות j
ערכי האות c
ערכי האות ċ
ערכי האות x
ערכי האות j̇
ערכי האות h

מבוא

המילון שלפנינו עוסק ב"אוצר המילים של הגאורגית היהודית". בראש וראשונה ניתן לשאול: מהי גאורגית יהודית? התשובה מן הסתם היא שהיא אחת השפות היהודיות.

היהודים מתגוררים בגאורגיה מעל אלפיים שנה.¹ לשון הדיבור שלהם הפכה להיות השפה הגאורגית (כמובן לתפילה השתמשו בעברית), אך גאורגית זו, כמו שנהוג בלשונות היהודיות, נעשתה שונה מהגאורגית של המקומיים. הן היהודים והן הגאורגים הבחינו בשוני זה, והדבר בולט בשימוש במונחים מיוחדים לציון דיבורם של יהודי גאורגיה. הגאורגים קראו לו אוריולי (מן המילה אנליה, שמוכנה בגאורגית העתיקה הייתה יהודי, ובגאורגית המודרנית הפכה לשם גנאי ליהודים – "יהודן") או עיברולי – לשונם של היהודים – עבר "יהודי", שממנו נגזרה גם המילה 'עברית'. היהודים עצמם השתמשו במונח צ'וונבורולי (čveneburuli) [מן המילה צ'וונבורי (čveneburi) – "אחד משלנו"], זאת אומרת, "השפה של אלה שהם משלנו",² לעיתים רחוקות השתמשו גם במילה עיברולי; בכותאיסי, העיר השנייה בגודלה בגאורגיה ושתמיד התגוררו בה יהודים רבים, היה נפוץ מונח נוסף: זאיתפוצ'ורי [zeitkučuri] מן המילה זאיתפוצ'יה – על שם הכינוי היהודי בכותאיסי לשכונה שלהם, לרחוב שאומיאני (שכעת נקרא רחוב גפונוב), שבין שני בתי-הכנסת שבשני קצותיו, והשכונה שסביבה. זאיתפוצ'ורי – הוא דיבורם של תושבי שכונה זו – היהודים.

אין תמימות דעים בשאלה האם לשון הדיבור של היהודים היא לשון יהודית בדומה ללשונות היהודיות האחרות או לאו, או שמה רק דיאלקט של השפה

¹ זמן הגעתם של היהודים לגאורגיה שנוי במחלוקת. כאן לא המקום לדון על כך. סקירה קצרה של הדעות השונות על כך מופיעה בספרי "עיונים בתבסילי לספר בראשית", עדה ולשון כ"ט (תשס"ט 2009), עמ' 1. ² ראו על כך: Reuven Enoch, *Jewish Georgian, Handbook of Jewish Languages*, edited by Lily Kahn and Aaron D. Rubin, Brill, Leiden/ Boston, 2016, p. 180. 1976 הייתי עד לדיאלוג קצת מצחיק אך מעניין מאוד מבחינת העוסק בחקר לשון הדיבור של יהודי גרוזיה. הבת "המשכילה" שאלה את אביה: zevit kučaze unda čavidet? ("אנו צריכים ללכת לרחוב שלמעלה?") – במקום הצורה zeit, שהייתה נפוצה בין היהודים, היא השתמשה בצורה הספרותית zevit. אביה ענה: šene. ("את מדברת בשפה שלנו או בגרוזית? בגרוזית קוראים לו רחוב שאומיאני"). למעשה, המילה čveneburuli משמשת כמונח בלשני המציין את לשון הדיבור של יהודי גרוזיה. במילים אחרות, האב לא היה מוכן לקבל בדיאלוג המשפחתי את הצורה הספרותית, מה שמצביע היטב על השאיפות הלשוניות של היהודים – להבדיל מהמקומיים, ומה שחשוב עוד יותר, יהודי מן השורה הבדיל באופן טבעי בין הלשון הגרוזית לבין לשון הדיבור של היהודים": אנוך, עיונים, עמ' 169.

הגאורגית או שורה של להגים, כי היהודים התגוררו באזורים שונים של גאורגיה שברובם דיברו להגים משלהם. בשנת 1979 בכתב-עת "פעמים" התפרסמו חומרים של הדיון הראשון מסוגו שהתקיים במכון בן-צבי על – "הלשונות היהודיות – המשותף, המיוחד והבעייתי".³ בסוף הדיווח מופיעה סקירה על לשונות היהודיות, ובין הללו מופיעה גם "גרוזית" (=גאורגית). בשנת 2008 יצא לאור ספר "לשונות יהודי ספרד והמזרח וספרויותיהם", בעריכתו של דוד מ' בונים,⁴ שבו יוחד הדיבור גם על הגאורגית היהודית. כנגד זה כותב פרופ' משה בר-אשר בספרו "לשונות מסורת ומנהגות" על דיבורם של היהודים הגאורגים: הדיבור היהודי נבדל מזה של הלא-יהודים במבטא, אבל בעיקר באוצר המילים בשל המרכיב העברי שהיה בגרוזינית שהיהודים דיברו בה. אבל לשון זו אינה כלולה בקטגוריה של לשונות היהודים בארצות ערב או בארצות האסלאם.⁵ גאורגית יהודית נכללה בין הלשונות היהודיות בשני הספרים החשובים בנושא שיצאו לאור בזמן האחרון: 1. *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics*, Brill USA, 2013; 2. *Handbook of Jewish Languages*.⁶ הסיבה לכך שאין דעה מקובלת על כולם היא שלשונם של יהודי גאורגיה לא נחקרה דייה ולא הובחנו כל תכונותיה המיוחדות. מה שכן נעשה,⁸ מראה שהתכונות המיוחדות של לשון זו ניכרות בעיקר במבטא ובאוצר המילים, אך ישנן כאלה גם בדקדוק. לדוגמה, סימן מיוחד של האובייקט ברבים שאינו קיים בגאורגית הסטנדרטית וגם לא בדיאלקטים: לדוגמה, *daxaṭa man is* "צייר הוא אותו" אך *daxaṭave man isini* "צייר הוא אותם". בגאורגית של המקומיים הצורה בשני המקרים היא אחת: *daxaṭa man is/ isini*. אשר לאוצר המילים, הייחוד בדיבור היהודים נובע לא רק מקיום המרכיב העברי אלא גם מכך שקיימים מילים וביטויים לא מעטים שנוצרו על בסיס אוצר המילים הגאורגי אך קיבלו משמעות אחרת לגמרי. לדוגמה, הוספת העיצור m למילה *naḡop-i* ("פרי") ← *namḡop-i*. אף שמילה זו כבר קיימת בגאורגית במובן של בינוני "מי שהיה", לא הפריע ליהודי גאורגיה (במיוחד במערב גאורגיה) לנקוט מילה זו במובן "פרי".

³ פעמים 1 (תשל"ט. 1979), עמ' 40-66. | ⁴ לשונות יהודי ספרד והמזרח וספרויותיהם, בעריכת דוד מ' בונים, ירושלים: משגב ירושלים ומוסד ביאליק, תשס"ט. | ⁵ מ' בר-אשר, לשונות מסורת ומנהגות, ירושלים: מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, יד יצחק בן-צבי והאוניברסיטה העברית, 2010, עמ' 240, הערה 7. | ⁶ ראו Reuven Enoch, 'Hebrew Component in Judeo-Georgian,' *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics*, Brill USA, 2013 (A). | ⁷ ראו *Handbook of Jewish Languages*, עמ' 178-193. | ⁸ ראו ביבליוגרפיה בנושא: אנוך, עיונים; ראובן אנוך, התרגום המסורתי של יהודי גאורגיה להגדה של פסח, עדה ולשון ל"ב (תשע"ד 2014).

בין אם נקרא לדיבור של יהודי גאורגיה לשון יהודית בין שלא, ברור שאוצר המילים שלה ייחודי עקב השוני מהגאורגית הסטנדרטית, וחשוב מאוד להציגו ולחקור אותו, וזו בדיוק המטרה של הספר הנוכחי.

כאשר מדובר בגאורגית יהודית בכלל, ובאוצר המילים שלה בפרט, יש להביא בחשבון שצריך להתבונן בשני רבדים שלה: הראשון הוא הרובד ההיסטורי – לשונם של התרגומים המסורתיים לספרי הקודש וספרי היסוד של יהודי גאורגיה, והשני – הלשון המודרנית. כנראה יהודי גאורגיה החלו לתרגם את ספרי הקודש כבר מהמאה ה-11,⁹ מן הסתם בהשראת תרגום התורה לערבית של רב סעדיה גאון ('תפסיר'). תרגום זה כונה "תבסילי". הוא עבר בעל פה מדור לדור במשך אלף שנים ועד לאחרונה אף לא הועלה על הכתב, אך השפיע רבות על החיים הדתיים והציבוריים של יהודי גאורגיה. השתמשו בו בדרשות שבת, בשיעורי תורה, וב"דברי תורה" באירועים שונים. שתי צורות לשון אלה השפיעו השפעה מרובה אחת על השנייה. מילים וביטויים רבים עברו מתבסילי לדיבור היום-יומי של יהודי גאורגיה, ומנגד, גם המאפיינים המודרניים של דיבורם של היהודים נכנסו לתבסילי.¹⁰ בספר הנוכחי אוצר המילים של שני הרבדים נידון כאחד.

המילון שלפנינו, "אוצר המילים של הגאורגית היהודית", מעיד על העושר של אוצר המילים בלהג זה. אני מקווה להמשיך את המחקר על כל הפרטים של אוצר המילים.

אשר למבנה הערך, תחילה בא התעתיק הלטיני של המילה או הביטוי כשימושם בלשון הדיבור של יהודי גאורגיה, אחריו – באים אותם המילים והביטויים בכתב גאורגי, לאחר מכן, מוצגות הצורות המקבילות או תרגומן בגאורגית הסטנדרטית, ולבסוף תרגום עברי ותרגום אנגלי.

שמות העצם מובאים ביחסת הנומינטיב, הפעלים מוצגים בגוף הנסתר, פרט למקרים מיוחדים, כגון *degenacvle* ("כפרה עליך") – בגוף המדבר. את הביטויים הצגתי בצורתם הנפוצה בפי יהודי גאורגיה. לא תמיד ניתן לתרגם את המילים ובמיוחד הביטויים באופן מדויק, אפילו לגאורגית הסטנדרטית, וניסיתי למצוא התאמה מרבית בצורת תרגום חופשי.

להלן דברים אחדים על המרכיבים של אוצר המילים של הגאורגית היהודית.

⁹ אנוך, עיונים, עמ' 9. | ¹⁰ אנוך, עיונים, עמ' 162-207; ראובן אנוך, הגדה, עמ' 193-225.